

Erdélyi Miklós és a váradi teátrum

Nagyvárad színháztörténetének jelentős alakja volt Erdélyi Miklós színész, szíinigazgató. A XX. század elején egyebek mellett tizenöt éven át vezette a társulatot, megpróbáltatásokkal teli életútján sok áldozatot hozott, hogy szeretett városa színjátszását színvonalassá és híressé tegye. A *Nagyvárad és Szabadság* napilap 1934. februári lapszámaiban – nem sokkal a temetése után – emlékeztek meg róla.

Szürke, komor februári reggelen hunyt el a nagyváradi közkórház egyik harmadosztályú kórtermében Erdélyi Miklós (Zombor, 1868. máj. 22.–Nagyvárad, 1934. febr. 10.), aki másfél évtizeden át volt igazgatója a színháznak. Nem sokkal halála előtt költözött haza Bukarestből, ahol lányával és vejével, Gróf

Lászlóval élt együtt. A kis családot az imádott unoka, Bubi egészítette ki, a nagypapa legnagyobb örömére. Keményen dolgozott az öreg Bukarestben. Szőnyegekkel és háztartási gépekkel házalt, hogy eltartsa saját magát, ne kelljen a fiataloknak még őt is eltartaniuk. Egy fárasztó nap után összeesett az utcán, és kórházba szállították. Mindenáron haza akarta hozatni magát Váradra, abba a városba, ahol egykor sikeres és boldog volt. Haza is tért, egyenesen a kórházba, egy harmadosztályú kórterembe, ahol 25 év szakadatlan munka, izgalom, kínlódás után végleg megpihent. Amíg a kórházban feküdt, csak páran látogatták meg. Az ő váradi huszonöt évére már kevesen emlékeztek! Ha nagy ritkán egy régi ismerős leült az ágya mellé, annak azt is elpanaszolta, hogy nem teljesülhet legnagyobb vágya, felnőni látni unokáját.

Az ő igazgatósága alatt (1908–1921, majd 1928/29) nagy nevek szerepeltek a kőszínház színpadán, de jó néhány fiatal tehetség is

Adatok a XVI. századi (Máramaros)Szigetről (2.)

(folytatás az előző oldalról)

➤ többjük teljes, kételemű, tehát mind a családneveket, mind a keresztnéveket lehet rendszerezni. A női név kevés ugyan, azonban kimondottan ritkaságnak számít ebből a korból. Ugyanígy kuriózum a helynevek között

olvasható dűlők korabeli megörökítése is. És mivel az özvegyeknél a házastársak neve is szerepel, valójában nem 23 évet ölel föl, hanem annál többet, hisz ők jóval 1540 előtt születtek. S végül ez a névanyag mind azt bizonyítja, hogy Sziget városa a középkorban szintiszta magyar település volt.

JEGYZETEK

- Talán valamelyik szláv (keleti szlovák vagy nyugati ukrán) nyelv Cserepnya < Čerepaňa családnevének hangalaki magyarosodása (két nyílt szótagos tendencia és hangrendbeli igazodás). Gajdán < a török gayda „duda”; az -an ~ án képzős alakja bekerült mind a román, mind a szlovák és ukrán nyelvbe. A Juga < luga lehet a román Gheorghe (György) egyházi személynév becézett formája. (Az adatokért köszönet Szopos András Bukarestben oktató kollégáknak.)
- A faluban a középkorban eredetileg magyar kisnemesi családok éltek, köztük Kis nevű is. Azonban a település román lakta lett, ezért kaphattak a gyermekeik román vagy más idegen keresztnévet: Dan < Dániel és Rodra(m) lehet a szláv Radovan becézése.
- Lelkes György: *Magyar helységnev-azonosító szótár*. Argumentum. 2011.

itt bontott szárnyat. Játszott nála Ujházy Ede, Pálmay Ilka, Küry Klára, Góth Sándor, Fedák Sári, Rózsahegyi Kálmán, hogy csak a legnagyobbakat említsük, de az innen indulók sokasága is mutatja, hogy milyen hamar meglátta az ígéretes tehetséget a fiatal színészekben, hogy aztán később könnyezve, de boldogan engedje el nagyobb színházakhoz a kedvenceit. Igazgatósága alatt bontogatta szárnyait Gózon Gyula, Kabos Gyula, Mály Gerő, Zilahy Irén, Madas István, Gróf László, Polgár Mariska és sokan mások.

Nevelt lánya, Gróf Lászlóné Polgár Mariska vese- és májbántalmi miatt, orvosa tanácsára nem utazott a temetésre Váradra Bukarestből, veje, Gróf László pedig az igazgatójától nem kapott szabadságot. A *Nagyvárad* tudósítása szerint kedden, február 13-án, a temetés napjának reggelén Erdélyi Miklós koporsóját a kórház halottasházában Gyepes Imre kanonok szentelte be. Onnan indult el a négylovas gyászhintó végig az akkori Ferdinánd király úton a színházig. Mária királyné szobra mögött, a lépcsők előtt megállt a hintó, hogy szeretett közönsége elbúcsúzhasson Erdélyi Miklóstól, és ő is elbúcsúzzon attól a helytől, ahova annyi nagyszerű művészt hozott el a nagyközönség örömeire. Nagyon sokan megjelentek a színház előtt végső búcsút venni. Amikor a hintó megállt, az erkélyről felzendült a zenekar gyászzenéje, majd a gyászbeszéd következett.

Parlagi Lajos színigazgató mint utód vett búcsút Erdélyitől, de búcsúzott a távolban élő nevelt lánya, veje és unokája nevében is. Perédi György a nagyváradai újságírók nevében búcsúzott. Emlékeztette a közönséget arra, hogy ki volt a város és a magyar színészet életében Erdélyi Miklós. Utolsónak a társulat nevében Tompa Béla lépett a gyászkocsi mellé, és megrendült hangon a következőket mondta: „Erdélyi Miklós! Ide szólítom az úrból riadtan csapongó szellemedet, lássad, hogy az életben végzett fáradhatatlan munkádnak gyümölcse, a nagyváradai színészet megteremtése, örökké élni fog. Kedves mosolygós arcodat, elegáns világfi figurádat senki sem fogja elfelejteni. Sokat küzdöttél a kitűzött célt, de elérted azt. Az Úr szava elhívott közülünk, hogy siess, legyen nekünk, szegény színészeknek odafent is szószólónk, meleg pártfogónk. Sokan miattad ragaszkodtunk ehhez a rögzös, kínnal teli pályához, mert a legjobb példával jártál előttünk mint igazgatónk, aki legelső volt a színháznál reggel, a munkánál

és este a legutolsó, aki pihenni ment. Előtte már megoldódott a nagy színjáték, vége, eljártad a reád osztott nehéz szerepet. Évek-re elszármaztál innen, de búcsúfellépésedre a nagy tragédiában hazajöttél közénk, a Téged soha elfelejteni nem tudó nagyváradai barátaid közé. Adjon a jó Isten neked odafönn békés nyugodalmat, szegény riadt lelked pihenjen meg! Könnyes szemmel eresztünk a nagy útra, édes gazdám. Isten veled!”

A gyászbeszéd után ismét felzúgott a gyászzene, a menet elindult a színház elől az Olaszi temetőbe, s ott E. Kovács Mariska mellé, örök nyugalomba helyezték az egykor nagy népszerűségnek örvendő igazgatót.

Erdélyi Miklóssal nem volt túl kegyes az élet. Amikor nyugdíjba vonulásakor először lemondott a színház vezetéséről, 1925. január elsején, nem sokáig ült tétlenül. Szólót vásárolt magának, és az elegáns bohém megmutatta, hogy ő a munka embere. Hajnalban kelt, hogy munkáit ellenőrizze, de nem volt rest felülni a tejeskocsira, a vincellér felesége mellé, hogy házhoz hordja a tejet. Jakobovits Elemér így idézte fel azt az időt:

„Még jól emlékszik minden lakója a városnak arra a kis zöldre festett, kétkerekű talyigára, amelynek bakján Erdélyi Miklós ült, míg háta mögött öblös tejeskannák orkesztere muzsikált a köves utcák dirigálására. Abban az időben gyakran találkoztam vele, miután közös foglalkozásunk nem egyszer keresztezte utamat. Hajnali órákban, amikor aludt még a város, kis kocsija mellett lovgoltam tanyánk felé.

– Látod, öcsém, ez az igazi! Életet adni a népnek! Tejet, kenyeret, nem színházat. Mit színház, minek az a népnek! Bögre meleg tej, darab friss kenyér, ez az igazi, mondta keserűen Erdélyi.

A város végén, a sorompón erről, megállt a kis zöld talyiga egy házikó előtt. Egyszer megkérdeztem, amint a nagy tejeskannával a kapun belülré igyekezett, hogy ki lakik itt, akit ennyire megtisztelt.

– Szegény emberek – válaszolta. – Sok-sok apró gyerekkel. Egy utamon leltem rájuk. Azóta első hajnali fordulásom ide vezet. Hadd igyanak az ártatlan csöppségek frissen fejt, meleg tejet. Azért viszek egy egész kandlival, hogy jusson belőle az öregeknek is, hiszen a százesztendőös fa is kívánja az esőt. Annak is élni kell, nem igaz? Na, szervusz, jó munkát és

(folytatás a következő oldalon)

Erdélyi Miklós és a váradi teátrum

(folytatás az előző oldalról)

erről senkinek egy szót se” – zárja emlékezését Jakobovits a *Szabadságban*.

Vendéglőt is nyitott a Körös partján, és boldogan nyugtázta, ha a vendégek dicsérték felesége főztjét és az Erdélyi-féle borokat. Olyan büszke volt a kis gazdaságára, mint amilyen büszke volt régi társulatára.

A becsületes gondolkodásnak és munkának azonban csak erkölcsi eredményei voltak. Néhány rossz termésű év elvette Erdélyi kedvét a bortermelésről. Amikor a színház épp gazdátlan lett, barátai és színészei sürgetésére, 1928-ban újra felcsapott igazgatónak. Eladta a szőlőt, a vendéglőt, elzalogosította ékszereit, műtárgyait, egyszóval mindenét pénzzé tette, és befektette szeretett színházába. Ez később végzetes hibának bizonyult, mert ő még a régi idők alapján kalkulált. Nem számolt azzal, hogy a város magyar közönségének már nem telik színházra, így aztán a mélyen leszállított bérlet- és jegyárak és az alacsony gázsik mellett sem tudta rentábilissá tenni a színházat.

Egyéb nehézségek is felmerültek. A színházat gyakran át kellett engednie a román nyelvű előadások szervezőinek, s ő nem tudott új erőket szerződtetni a társulathoz. Így aztán bekövetkezett az, amit sokan már jó előre láttak: a színház megbukott. Erdélyi mindent elvesztette, és még társulata tagjainak is adós maradt. Nem panaszkodott, nem siránkozott, ráadásul eltúrta a suttozó rágalmakat, miszerint neki sikerült megmentenie a pénzt. Bár egészségi állapota megromlott, egy szép napon összecsomagolt, és elindult Bukarestbe szerencsét próbálni. Ottani életéről fentebb már megemlékeztünk pár sorban, most lásuk, miként jellemzi őt a *Szabadság* napilapban dr. Kovács Zsigmond.

„Minden színész ambíciója, hogy egy nagy drámai szerepet játsszék, aligha ez a drámai szerep volt az, amire vágyott. Rátermett, ügyes színigazgató volt, kitűnő szőlősgazda, rokonszenves, jó svádájú eladó is lehetett, s mégis koldusszegényen halt meg. Egy becsületes munkáséletet láttunk összeomlani, s mi nem Erdélyit, az igazgatót, hanem Erdélyit, az embert gyászoljuk.”

Derék, becsületes embernek tartotta mindenki Erdélyi Miklóst. A mindenkori polgármesterek irodáinak ajtai is nyitva álltak előtte.

Dr. Soós István így emlékezett: „Ő reá nem lehetett haragudni, az ő kérését nem lehetett megtagadni. A magyar rezsim utolsó polgármestere, az örökké kék ruhában járó Rimler Károly hideg, szürke szemei is megváltoztak, midőn Erdélyi Miklós kis zömök alakja megjelent a hivatalban. De ugyanolyan jóindulattal kezelte őt Coriolan Bucico és Grigore Egri is, kik, bármikor jött, meghallgatták, eltréfáltak vele, és elintézték az ügyét. Ha összehasonlítjuk őt a három utolsó színházigazgatóval, ő képviselte az igazi bohém lelket. Parlagi Lajos kicsattanó gerincessége, Janovics Jenő diplomatikus fellépése mellett Erdélyi Miklós volt az, akivel bevonult a városházára a bohém, kedves, kérő hang.”

Utolsó igazgatósága idején, 1928-ban a bukaresti *Curentul* napilapban csúnya támadás érte Erdélyit. A lap újságírója megvádolta, hogy a váradi színház szubvenciót kap a magyar kormánytól. Erdélyi kereste az alkalmat, hogy bizonyítani tudja ártatlanságát. Amikor megtudta, hogy Grigore Egri váradi polgármesternek, dr. Soós Imrének és Benedek Aladárnak Budapestre kellett utaznia banki adósságok rendezése céljából, azonnal jelentkezett, mert tisztázni akarta magát a román adminisztráció előtt. Együtt keresték fel Budapesten a pénzügyminisztériumban Lukács Ödönt, Lukács rögtön telefonált Jakab államtitkárnak, s az megerősítette a román urak előtt is, hogy nem kap és nem is kapott állami szubvenciót még magyarországi színházi társulat sem, nemhogy külföldi. A *Curentulban* is megjelent a közlemény, így hamarosan pont került az ügy végére.

Zárjuk az Erdélyi Miklósról szóló megemlékezést Katona Béla újságíró szavaival, amik a február 18-i lapszámunkban jelentek meg. „Mondom, most, hogy már nem köszönheti meg a sok szép elégiát, arról sem érdemes beszélni, hogy egy héttel a halála előtt még vita folyt a tanácsban, vajon három- vagy négyszáz lej havi segélyt adjon-e neki a város. Egy színházi páholy egyetlen esti árában állapodtak meg aztán e célra. Most egy nyári überziherben érkezett haza tízfokos hidegben, a közkórházi közös szobában didergett ki belőle a lélek. Imádta az operettet, eleme a bohózat volt, és mégis neki jutott itt a magyar komédia legdrámaibb szerepe.”

Farkas László